

A SOCIALISMUS
AZ EMBERI TOVÁBBFEJLŐDÉS
SZEMPONTJÁBÓL

ÍRTA

D^r. APÁTHY ISTVÁN.

1913.

Délre tölünk dörögnek az ágyúk, s a gyilkos háború minden borzalma ejti kétségbe a béke barátait és tölt el aggodalommal minket magyarokat, kiknek sorsát a háború eshetőségei nagyon is közéről érintik. Egy nagy déli szláv birodalommal vajúdik a Balkán, mely bolgár fősóbbség alatt előbb-utóbb meg fog alakulni úgy, mint a hogyan megalakult porosz vezetéssel a nagy Németország. Természetes fejlődési folyamat bontakozik ki előttünk és igyekszik legfóbb akadályát, a töröknek európai uralmát elhárítani. Reánk, Magyarországra, a déli szláv birodalomnak időelőtti megalakulása veszedelem volna; mert ma még idegen érdekek szolgálatára szoríthatnak és amaz idegen érdekek szolgálatában, reánk nézve céltalanul, sok vérünk elfolyhatnék és a magyar közművelődésnek, a magyar közgazdaságnak sürgósen szükséges számtalan milliónk változhatnék ágyúfüstté. Előre látjuk a történendóket, mert megfósti előttünk a jövő képét a fejlődés törvényeinek ismerete és a történelem tanulsága. De, még csak nemrég, az ellentétes hadi tudósításokon igazán nem tudtunk volna eligazodni; ugyanannak az eseménynek merőben más hírét kaptuk török forrásból és mást a bolgár vagy szerb főhadiszállásról. Ha pedig szemtanúnak hadi tudósítót küldünk le a harctérre, az fog látni összezúzott ágyútalpakat, heverő hullákat, látja fegyveresek sürgését hol előre, hol hátra; de nem fogja megtudni, ki győzött s kit vertek meg az ütközetben. Hogy mi fog történni, nem sejthetik; hogy mi történik, nem tudják még a vezérek sem, – csak azt ismerik föl, a mi már megtörtént: beváltak-e számításaik, vagy kudarcot vallottak.

Így vagyunk a saját korunk társadalmi mozgalmaival is, a melyekben élünk, a melyeknek inkább szenvedő, mint cselekvő részesei vagyunk s a melyeket irányíthatni vélünk, vagy legalább

is szeretnénk. Az egyes ember nem tudja, miért, merre tolják az áramlatok; szenved és meghal, vagy boldogul ideig-óráig; de hogy ki és mi győz, azt csak a küzdő pártok híradásaiból hallja, azokból a gyakran hazug és csaknem mindig célzatos híradásokból, melyek maguk is a küzdelem eszközei. Lelkesül és csügged, áldozatokat hoz azok szavára, a kikben megbízik; szeret és gyűlöl jel-szavak szerint s a dolgok mélyébe nem lát, a maga sorsát nem önmaga intézi. S a mindennapi élet, e mindenütt való harctér tudósítói, a kor krónikásai? Leírják az apró eseményeket, a melyek csak szereplőikhez mérten nagyok, s a törtéteken a tömegek embereivel együtt hol sírnak, hol kacagnak; de nem látják a haladás irányát, nem ismerik föl a változások lényegét. Náluk a vezetők sem járnak különben: győzteseknek hiszik magukat, mikor megverték őket, és elcsüggednek akkor, mikor elveik diadalútra indulnak.

Tisztán az egészet, ha téved is a részletekben s ha tévedése, mert a részletek oly közel vannak, szembeszökő is: csak a kellő távoból szemlélő tárgyilagos tudomány láthatja; mert csak az ismeri és tudja, adott esetre, alkalmazni a fejlődés törvényeit, melyek az emberi továbbfejlődésben csak különleges formák szerint nyilatkoznak meg. S e különleges formák ismeretére megtanít az emberiségnek, illetőleg mindig egyes nemzeteknek valóban átélt s nem csupán kegyes csalásból, célzatos hadi tudósítások módjára megírt története. Mert a jövő a múltból, ha valóban ismerjük, bizonyos határig kiszámítható úgy, mint a hogyan kiszámíthatjuk a szabályos csigavonalnak következő kanyarulatát a megelőzőből. Ezért oly végtelenül károsak a történelmi hamisítások, melyek számításainkban félre vezetnek,

A továbbfejlődés útja, az élőlények testi kialakulásában, a fajfejlődésben, velősággal csigavonalnak felel meg; előre tudhatjuk, miképen, merre fog az út kanyarodni, csak azt nem tudhatjuk, hová, milyen jövő alakulatokhoz fog vezetni. Azt tudjuk, hogy minden elmúlt kanyarulattal magasabbra kellett hágnia, mert a már megtett számos kanyarulattal, ama nagyon sok nemzedékkal, melyek az élet első megjelenése óta a föld színén fölváltottak egymást, a csigavonal a fejlődésnek mind magasabb fokára, egészen az emberi testalkotásig fölvezetett. Valamint a csigavonal, a spirális, mindig visszatér, de azért ugyanarra a pontra kétszer nem jut el soha: úgy mutat az emberiség története is untalan ismétlődéseket, váltakozóan ellentétes irányzatokat a nélkül, hogy az elmúlt állapotba valaha visszatérne. A fajfejlődésben nincs visszatérés; de a fejlődésmenet minden egyes kifejlődésében megismétlődik. A méhmagzathból új-

szülötté, a csecsemőből gyermekké, a gyermekből férfivá vagy nővé száz év előtt éppen úgy fejlődött ki az ember, mint ma, és éppen úgy fog kifejlődni száz év múlva is. De a száz év előtti ember, ha alkattanilag csak alig észrevehetőleg vagy tán semmit sem különbözik is tőlünk, még sem az, mint a mai, és más lesz a száz év utáni is. Így a jövő század története is más eredményre fog vezetni, mint a múlt századé, ha még annyira hasonló viszonytárságokon megy is át az emberi fejlődés, ha únos-úntalan ugyanazok a divatok, ugyanazok a lelki irányzatok váltakoznak is egymással.

Nem is helyes, a mint szokták, az emberiség történetét hullámvonallal ábrázolni. A hullámvonal csak bizonyos emelkedő és süllyedő irányzatokat jelez és már az iránt is kétségben hagy, avagy vitát támaszt, hogy az idealismus vagy a realismus-e a süllyedés, illetőleg az emelkedés korszaka. De nem fejezi ki a hullámvonal sem a megismétlődést, sem pedig azt, hogy az ember útja mind magasabbra vezet, hogy továbbfejlődés.

Azért, hogy történetében idealismus és realismus, divatok és hóbortok, csüggedés és ifjú nekilendülés hullámvonalban váltakozzanak, az embernek nem volna érdemes élni. Élni csak akkor érdemes, ha át tud hatni bennünket a meggyőződés, hogy munkánk egy jobb, boldogabb, magasabbrendű emberiség eljövetelét, a továbbfejlődést szolgálja. A fejlődést, nem csupán a haladást; haladni cél nélkül is lehet; de a fejlődésben mindig benne van a cél, egy magasabbrendű állapot elérése. Helyesebben nem is a cél, hanem egy magasabbrendű állapot létrehozásának kényszerűsége, mondjuk emberi nyelven, a kötelessége. A tyúktojásnak nem *célja*, hogy a költés melegén a tojás sárgájából a kis csirkét létrehozza, hanem beléoltott, alkotásánál és örökségénél fogva meglévő kényszerűsége. Mikor emberi kötelességeinknek tudatára jutottunk, akkor voltaképpen ugyanez a kényszerűség ölt bennünk erkölcsi formát, ez nyilatkozik meg, mint erkölcsi érzék, és mi a bennünk megnyilatkozó hajtó erőt vetítjük ki a jövőbe, mint célt, melyről azt hisszük, magunk tűztük magunk elé. Életünknek igazi erkölcsi tartalmat nem céljaink, melyek lehetnek hamis kivetítések is, hanem kötelességeink adnak.^{n f}

Továbbfejlődésünk azonban nem a sasnak könnyű röpte a kékelő magasba; az kínos és keserű furakodás, mely forogva keresi a fejlődés kedvező föltételeit és kikerülni, legyőzni igyekszik a fejlődés akadályait. Valamint hogy pusztá kéz nem tudja átütni szöggel a kemény deszkát, de könnyen átfúrhatjuk azt a fúró élének csavarmenetével: úgy győzi le a fejlődés csigavonala a tovább-

fejlődés akadályait, a melyeknek egyenes úton hiába feszítenők neki emberi erőinket.

Meddő dolog volna tehát vitázni a fölött, melyik bölcsészeti rendszernek hódolva, idealismussal-e vagy realismussal szolgáljuk-e inkább az emberi továbbfejlődést. Majd így, majd amúgy, a hogyan az éppen adott viszonyok fordulni kényszerítenek. A mi egy bizonyos fokon előmozdította a fejlődést, mert akadályait elhárítani segített, az maga lenne egy későbbi fokon, vagy maga lett volna egy korábban akadálylá.

Azt hiszem, még az is, a ki a társadalmi jelenségeknek; a testi élet jelenségeitől egészen külön állását hangoztatja, el fogja ismerni, hogy társadalmi fejlődés is van és hogy a társadalmi fejlődés is életjelenség, ha az étletelenségeknek nem testi, hanem erkölcsi vagy szellemi világába tartozik is. Az élőlényeknek bele kell illeszkedniök környezetükbe, s az élet nyilvánulatainak úgyszólván belé kell nyomulniok az anyagba, a melyen észlelhetőkké válnak. Ez pedig munkába kerül, és, mint életnyilvánulatnak, munkái kell végeznie, akadályokat kell legyőznie, kedvező föltételeket kell keresnie a fejlődésnek is.

Emberi törekvéseink a fejlődés szolgálatában csak arra képesek, hogy megvalósítsák föltételeit és elhárítsák az akadályait. Emberi törekvéseknek azt az irányzatát, melyet gyűjtő névvel socialismusnak neveznek, abból a szempontból szeretném kissé megvilágítani, hogy fejlettségünk jelen fokán mennyiben járulnak hozzá továbbfejlődésünk föltételeinek megvalósításához és akadályainak elhárításához.

Jól tudom és magány lehangosabban hirdetem, hogy az, a mit emberiségnek, emberi fejlődésnek mondanak, elvont fogalom, mely, mihelyt megfoghatóvá akarom tenni, egy adott nemzeté s egy adott nemzet fejlődésévé változik. Nekem tehát, ha részletekbe is belé bocsátkoznám, tudományosan csak adott nemzetek socialismusának viszonyával annak az adott nemzetnek fejlődéséhez volna szabad foglalkoznom. Hiszen a különböző nemzetek, ha a fejlődésnek ugyanazon a fokán volnának is, pedig nincsenek, a fejlődésnek eltérő irányzatát és minéműségét mutatják, s így ugyanaz a tényező is különböző mértékben volna reájuk a továbbfejlődés szempontjából kedvező vagy kedvezőtlen. A socialismus, már a mennyire az e gyűjtőnév alá vonható törekvések nálunk is mutatkoznak és érvényesülnek, Magyarországon is sajátos megnyilatkozásokat mutat, és bennünket legjobban az érdekelhet, mennyiben érintik nemzeti jövendőnként éppen azok a megnyilatkozások.

E kérdés azonban nagyon is kiragadna a fejlődésbúvárnak abból a szerepéből, melyben mostani fejtegetéseimre vállalkoztam. Nézzék el tehát nekem, ha a socialismusról és az emberi továbbfejlődésről, mint két elméletnek viszonyáról, törvényszerűségek két csoportjáról szólok. Hadd vonulok a körülöttem folyó és minden nap látott dolgoktól olyan távolságba, a honnét még láthatom az erdőt, meg is különböztethetem a tölgyfától a bükköt, de már nem ismerhetem föl a német tölgyet és a mi alföldünkön otthonos cserfát.

Mill Stuart Politikai Gazdaságtan-ának utolsó kiadásában ezeket mondja: „Remélhetjük azonban, hogy – ha az emberiség j tovább is tökéletesedik – utoljára is nem az a formája a társulásnak lesz uralkodóvá, mely létezhetik a tőkés, mint fő, és a vállalat ügyvezetésében szóhoz nem jutó munkássereg közt, hanem maguknak a munkásoknak társulása az egyenlőség alapján, a kik együttesen birtokolják a tőkét, melylyel a munkálatokat véghez viszik, és saját maguktól választott és el is mozdítható ügyvezetők alatt dolgoznak.” *Mill* tehát a socialismusnak a termelés módját illető legszélsőbb követelését arra az esetre tartja megvalósíthatónak, *ha az emberiség tovább halad a fejlődés útján, vagyis ha az akkori-nál, mondhatjuk: a mainál, magasabb fejlettségre jutott mar.* Mi legyen az, a mi az emberiséget ama magasabb fejlettségre juttassa? A socialista termelési mód *a mar elért* magasabb fejlettség folyománya legyen? A socialismus, ellenkezőleg, a socialista termelési mód megvalósultától várja, azzal ígéri a jobb, a fejlettebb emberiség eljövételét.

Én nem tartok sem *Mill*-el, sem a socialistákkal, hanem azt tartom, hogy a jobb, a jelenleginél különb emberiség el fog jönni a független, a föltétlen továbbfejlődés útján, melynek indító erői a saját lelkünkben, mint emberi kötelességeink megérzései jelentkeznek, mely azonban még sem a mi akaratunk, a mi célkitűzésünk eredménye; rajtunk csak annyi áll, hogy föltételeit megvalósítsuk és akadályait elhárítsuk. Vájjon a továbbfejlődésnek kedvezőbb föltételeit teremthetnének-é, megvalósulásuk esetén, a socialismus követelményei, mint a mai társadalmi rend? S vájjon a fejlődésnek ma útjában álló akadályokat el tudnák-e hárítani: mindet, vagy csak bizonyos akadályokat és melyeket? Elöttem így áll a kérdés; azaz kérdéseknek ilyen sorozata vár feleletre.

Ismétlem, hogy a socialismusnak csak általános alapelveivel s az ideálokkal kívánok foglalkozni, melyek felé a socialismus minden formájának törekednie kell. Értem ugyanis socialismuson a törekvést egy olyan társadalmi rendre, a mely a társadalomban élő

egyedek összetartozandóságának és egymásértvalóságának, röviden a közösségnek alapelvein épül föl s az embert első sorban mint társas lényt, mint a társadalom tagját, nem az egyént, nem az alkotórészt, hanem a szervezett egészt, a társadalmat, illetőleg a legmagasabbrendű társadalmi alakulatot, a nemzet nézőpontjából tekinti. Szembe kerül ez a társadalmi rend azzal, mely az egyéni különállást s az ember magáértvalóságát veszi alapul. A socialismusnak ellentéte az individualismus; a socialismusban vezető eszme a társadalom, a közösség érdeke s a társadalmi továbbfejlődés, az individualismusban az egyéni szabadság s az egyed érvényesülése a saját képességei szerint az egyéniség szabad kifejtése. A mai társadalmi rend a valóságban rég szakított az individuális elvvel, és összes intézményei hovatovább socialis irányban alakúinak át. A socialismus törekvései ezt az átalakulást siettetik és mind teljesebbé kívánják tenni; az individualismus az egyéni érdekek szolgálatába áll, legyenek azok akár egyesekéi, akár osztályokéi, s a köz javát az ilyen egyéni érvényesüléstől várja. Az individualismus tehát helyteleníti a társadalom átalakulásának mai irányzatát és annak ellene igyekszik működni, ígéri az embereknek a nagyobb boldogságot, a társadalomnak a gyorsabb haladást. Mi azt kérdezzük tőle, hogy inkább biztosítja-e az emberi továbbfejlődést? Emberi boldogság és a társadalmi haladás nem egy az emberi továbbfejlődéssel. Az emberi továbbfejlődés föltétlenül meghozza a nagyobb emberi boldogságot és a társadalmi haladást, a jelenlegieknél magasabbrendű társadalmi alakulatokat. De az, amit az emberek boldogságának mondanak, korántsem mindig jelenti a fejlődés magasabb fokát, és egy-egy káros irányzat uralomra jutását is hajlandók lehetnek társadalmi haladásként magasztalni.

Híveinek különben a socialismus is sokat ígér, főleg ha pártpolitikai programmá alakú. A socialismus alapján álló leghatalmasabb politikai párt tudvalevőleg a socialis demokracia, vagy *Schäffle*-nek egy gyakran használt kifejezésével, a democraticus socialismus. Egy másik, még pedig szélsőséges és forradalmi párt a syndicalismus, és van még több és többféle árnyalat. Mint minden politikai párt, gyakran ezek is helytelen utakon keresik ideáljaikat és pillanatnyi sikereikért, taktikai okokból, nagy értékeket áldoznak föl. Nekik is legfőbb bajukká lehet, ha vezetőik az aranyhegyekből, melyeket híveiknek egy távoli jövőben ígérnek, a maguk részét már most, azonnal ki akarják venni; ha szívesebben vágják le a már nagyra nőtt fát, hogy fűtsenek vele maguknak, semminthogy ültessenek új fákat az utánuk jövő nemzedék hasznára.

Mi most pártokkal ne foglalkozunk és ne vitázzunk a socializmusnak sokféle meghatározása fölött. Legföljebb megemlíthetjük, hogy socialismusnak neveznek általában minden olyan elméletet vagy rendszert is, mely a társadalomnak teljes újraalkotását célozza a tulajdon és a munka helyesebb és igazságosabb megosztása alapján. Megszorítása a fogalomnak az a meghatározás, mely socialismuson a társadalom vagyontalan és személyes, túlnyomólag testi munkáért kapott bérből élő nagy többsége (a proletariatusok) érdekeinek biztosítását érti a vagyont csaknem kizárólag birtokoló és mégis elenyésző kisebbséggel szemben főként azáltal, hogy a vagyontalan többség vegye át a hatalmat és a vezetést a vagyonos kisebbségtől és valósítsa meg a tulajdonnak a személyesen teljesített munkával arányos, lényegileg egyenlő megosztását. Még további megszorítás az, mely socialismuson egyszerűen a társadalmi szegényügyet érti és föladatául jóformán e szegényügynek általános rendezését tűzi ki. Mások viszont a demokratia teljes diadalával azonosítják a socialismust s ezáltal annak a jelenlegi rend ellen irányuló élet akarják letompítani. Mindez az individuális elv alapján is elképzelhető, tehát nem szükségképpen socialismus. A socialis demokratia azonban – röviden socialistaság – úgy igyekszik, *Schäffle* összefoglalása szerint, a jobb társadalmi rendet, főleg gazdasági tekintetben megvalósítani, hogy a magántőke helyébe az együttes, a collectivus tőkét állítja s ezzel oly termelési módot, mely a társadalom minden tagjától együttesen birtokolt termelési eszközök alapján a nemzeti munka egységes szervezését lehetővé teszi s ezzel a collectivus, együttes termelési móddal a mai versenyt megszünteti, a mennyiben a javak létrehozásának minden együttesen végezhető részét nyilvános fölügyelet alá helyezi és erre a vezetésre bízza az együttesen termelt javak szétosztását a végzett munka arányában vagy – a communismus követelményei szerint – kinek-kinek igazolható szükségletéhez képest. Ez a végcél már teljesen kizárja az individuális elvet, tehát valódi socialismus, de annak még mindig csak egy része: a gazdasági része.

A maga legtágabb és ideális értelmezésében a socializmus is törekvés az emberi továbbfejlődés mindenkori föltételeinek biztosítására.

A fejlődéstudománynak sok és alapos okon föl kell tételeznie, hogy az élőlényeknek mai magasabbrendű fajai a fejlődésnek alsóbb fokán álló ősökől nemzedékről nemzedékre, fokozatos átalakulással, továbbfejlődés útján jöttek létre, és hogy a faji kifejlődésnek ez a folyamata az illető faj mai egyedeinek saját kifejlődésében, az egyed-

fejlődésben nemzedékről nemzedékre megismétlődik. Ha áll, hogy az egyedfejlődés a fajfejlődés folyamatát ismétli meg, úgy a fajfejlődésben is annak kellett és kell majd lenni a további fejlődésre nézve a legfőbb rugónak, a valódi irányítónak, ami az egyedfejlődést megszabja és irányítja. Ez a valami pedig nem más, mint azok a tulajdonságok, azok a képességek, melyek benne vannak a fejlődő szervezetben a fejlődés kezdő állapotától fogva. Vagyis az egyedfejlődést nem külső körülmények irányítják, így a fajfejlődést is belső tényezők irányítják, melyek fajilag különböznek. Minden fejlődési állapotot egy megelőző állapot hozott létre; és minden fejlődési állapotnak összes irányító tényezői benne vannak a megelőző állapotban. Tehát, végig menve e következtetés láncolatán, a fajfejlődési kezdő állapotban, a legegyszerűbb ősből is már eleve benne voltak mindazok a képességek, a melyeknek az utódokban csak fokozatos megnyilatkozásra volt szükségük, hogy az utódnak bonyolultabb szervezete létrejöhessen. Ezt nevezem a fejlődés menet függetlenségének, illetőleg fajilagosságának, s ezt tekintem a fejlődés első alaptörvényének. De benne van a mondottakban a fejlődés második alaptörvénye, a fejlődés fokozatosságának és örökleteségének elve is. Harmadik alaptörvénye a fejlődésnek az alkalmazkodás, melynek uralma a fejlődés eredményének alkalmazkodtságában mutatkozik: abban, hogy minden élőlény alkotása teljes összehangolásban van életviszonyainak követelményeivel, s ezért minden élőlény olyan, a minőnek lennie kell, hogy az adott viszonyok között megélhessen. Az alkalmazkodás nem idézi elő a fejlődést, hanem lehetővé teszi az életbenmaradást s ezzel a továbbfejlődést is. Az, úgy-e bár, világos, hogy életbenmaradás nélkül nincs továbbfejlődés; és az is világos, hogy alkalmazkodás nélkül nincsen életbenmaradás. Az alkalmazkodás is jár átalakulásokkal; de ezek az átalakulások a fejlődéstől függetlenek. Minden élőlény alkotása kétféle alakulatból tevődött össze: az egyik féle a fejlődésnek, a másik féle az alkalmazkodásnak eredménye.

Ezt a nagyon egyszerű igazságot nagyon kevesen ismerik föl, s innét van a sok tévedés azok részén, kik a fejlődéstudomány megállapításait vélik a társadalmi alakulatokra alkalmazhatni. Az emberi fejlődésben is óriási szerepe van az alkalmazkodásnak; de ezt nem szabad a fejlődéssel magával összetéveszteni. Az élőlények testi fejlődésében az alkalmazkodottságot főleg két tényező idézi elő. Az egyik a természetes kiválogatódás, s ez a *Darwin-féle* princípium. A másik a szenvedőleges és cselekvőleges egyedi alkalmazkodás, a szervezetnek belőlük következő bizonyos megváltozásai. Hogy ez alkal-

mazkodás, ha ugyanazok a követelmények, melyek szükségessé tették, minden nemzedékkel szemben ismétlődnek, maga is ismétlődni fog minden nemzedékben, a míg csak az a nemzedék valamely okból el nem veszíti egyedi alkalmazkodó képességét: az szinte magától értetődik. Nem értetődik magától, de megtörténhetik, hogy az elődök egyedi alkalmazkodásának eredményét az utódok örökségül készen kaphatják; hogy amaz alkalmazkodottságot ők már nem szerzik meg maguknak, hanem az kifejlődik velük. Az egyedi alkalmazkodás eredményének átörökíthetősége: ez a *Lamarck-féle* princípium.

Tegyük föl, hogy mindkét alapelv, úgy a *Darwin-féle*, mint a *Lamarck-féle* érvényesül az emberi továbbfejlődésben is. De érvényes ott két különleges elv is, t. i. a célzatosan cselekvő alkalmazkodás és a tudatos válogatás. Mindkettőt a fejlődés, illetőleg az életbenmaradás követelményeinek intuitívus, ihletésszerű megsejtése irányítja. Az úgy vélt megsejtés lehet azonban félreismerés is. Vájjon a socialismus alapján eljuthatunk-e a helyes fölismeréshez? Társadalmi állapotokat sem lehet mondva csinálni. Egy adott társadalmi állapot is fejlődésnek eredménye; és minden állapot, a mely fejlődésnek eredménye, a továbbfejlődés föltételeit is magában rejti. Nemcsak föltételeit, hanem akadályait is. Vannak szervek, melyek a testi fejlődésben csak bizonyos ideig szolgálnak; azon túl fölöslegesek, sőt károsak is; tőlük néha a szervezet csak nehezen és bizonyos kockázattal szabadul meg. Az emberi fejlődés különböző fokainak különböző társadalmi alakulatok felelnek meg, s a továbbfejlődésnek nagy érdeke lehet, bizonyos alakulatoktól megszabadulni. A jövő társadalmi rend ideálként jelenik meg előttünk. Az a megérzés, mely ideálunkat megteremti, lehet helyes, és akkor helyes, üdvös ama törekvés az ideál felé. Tartsunk rendet, hogy meglát-hassuk, ilyen ideál-é a socialismus.

Az emberi továbbfejlődés színtere az egyes nemzetek társadalmi; jele, mutatója, illetőleg eredménye nem annyira az egyes emberen észlelhető bizonyos átalakulások, mint inkább az olyan társadalmi továbbfejlődés, mely egy-egy adott nemzet sajátosságainak mindinkább kialakuló bélyegeit viseli magán. Más szóval: a továbbfejlődés eredménye az egyes emberen alig megnyilvánuló, az emberek szerveződött közösségein annál inkább föltűnő. Röviden: az emberi továbbfejlődés a társadalmi és nemzeti fejlődésben nyilvánkozik meg. A társadalmi fejlődés egy alsóbbrendű szervezet átmenetének felel meg egy magasabbrendű szervezetbe, a nemzeti fejlődés pedig ez átalakulás módjának és irányának fajilagosságát

jelenti. Valaminthogy minden testi fejlődés élőlények egy bizonyos fajának továbbfejlődése: úgy minden társadalmi fejlődés – ha az átalakulás valóban fejlődés és nemcsak valamely egyéb neme a lehetséges átalakulásoknak – egy meghatározott nemzet és nem ország (földrajzi terület) avagy állam (egy politikai fogalom) továbbfejlődése. Valamely állam az emberi továbbfejlődés részese csakis mint nemzeti állam lehet.

Az a kérdés már most, hogy a továbbfejlődés mindenkori föltételeinek biztosítására irányuló emberi törekvések közül azok, melyeknek összességét socialismusnak nevezhetjük, felelnek-e meg leginkább az élőlények fejlődésében általában s a társadalmak alkotásában, életében és átalakulásaiban, valamint a történelem tanulságaiban különösen megnyilatkozó törvényszerűségeknek, illetőleg e törvényszerűségekre vonatkozó mai ismereteinknek? Ez ismeretekben a társadalomtudományok, de még inkább az élet-tudományok korszerű művelésének újabb eredményei óriási átalakulásokat idéztek elő. És, úgy-e bár, nekünk sem szabad olyan, különben bárminő ideális és tetszetős irányzatoknak hódolnunk, a melyek tudományos megállapításokkal ellenkeznek. Ezt tennünk annál kevésbé szabad, mivel abban a fejlődés minden barátjával immár visszavonhatatlanul megegyeztünk, hogy a fejlődés törvényei lényegileg azonosak az erkölcsi törvényekkel és a továbbfejlődés követelményei minden téren és minden irányban megfelelnek a teteles vallástól, a társadalmi szokásoktól vagy előítéletektől és általában mindenféle dogmától függetlenített erkölcs követelményeinek.

A továbbfejlődés szolgálatára irányított emberi törekvések két csoportba oszthatók: az egyiket már az imént röviden individuális, a másikat socialis irányzatnak neveztük: magyarul mondhatjuk *egyéniesnek* illetőleg *társadalmiasnak*. Az előbbi ama hitből indul ki, hogy az egyednek korlátlan érvényesüléséből és a szabad versenyből, mintegy mechanicusan, fölsőbb irányítás nélkül, magától integrálódik az emberi továbbfejlődés. A társadalmias irány az egyednek a köz alá rendelésében magasabb tervszerűségnek megfelelő munkamegosztásban, a társadalmi összetartozandóság és egymásértvalóság átérzésében keresi az emberi boldogulás és továbbfejlődés biztosítékait. Az egyénies irányzat vezetett a magántulajdon korlátlanságához és a nagyfokú termeléshez és ezzel együtt az emberi társadalom osztályokra tagozódásának legújabb formáihoz. A társadalmias irány az egyéni érvényesülés korlátlansága helyébe az együttes munka szervezését teszi s a köznek beavatkozását kívánja a munkaföltételek megállapításába s a munka gyümölcsének elosztásába. Az egyénies irányzat úgy-

szólván az alkotó elemekből indul ki s azokból igyekszik integrálni az egészet; a társadalmias irányzat az egészből indul ki és annak differentiálása által igyekszik megismerni az alkotó részeket. Az egyénies irányzat nem tudott eljutni az egész törvényeinek megismeréséhez, mert a fejlődést a részeknek magasabbrendű egészszé összeállításában és másodlagos szerveződésben kereste; holott a fejlődés is az egészből indul ki és annak – növekedése közben – tagolódására, a tagoknak differentiálódására és egy elsődleges, mert virtuálisan már a tagolódás előtt meg volt, szervezettség megnyilvánulására, kibontakozására vezet. Nem a részekből ismerjük meg az egész jelentőségét, hanem az egész jelentőségének átértése adja meg nekünk a kulcsot a részek megértéséhez.

Mai élettudományi és társadalomtan! ismereteink szerint tehát az emberi továbbfejlődés szolgálatára a társadalmias irányzat már eleve is inkább hivatottnak látszik, mint az egyénies. E socialis irányzatot nevezhetjük socialismusnak is; az ilyen értelemben vett socialismus követelményeinek főleg egyik, a gazdasági részét igyekeznek rendszerbe foglalni, mert a legfontosabbnak tartják, a *Marx* tanításai és e tanoknak újabb módosulatai. S a socialis demokratia nem egyéb, mint az e tanok gyakorlati érvényesítését célzó politikai pártok egyike.

Akár szervezetnek tekintjük a társadalmat is, mely a testi szervezetekkel hasonlítható össze, akár nem: annyi bizonyos, hogy a testi szervezetek, az élőlények fejlődésmenete és pedig úgy egyedfejlődésük, mint fajfejlődésük meglepően hasonlít a társadalmi fejlődés menetéhez. Az élőlények fejlődésében a növekedést nyomon kíséri a belső, majd külső tagolódás; bizonyos fokon túl mulhatatlanul bekövetkezik a tagoknak különbözővé válása és az egész munkájának megosztása a tagok között. De a munka megosztásának mértékével együtt nő a részeknek egymásra utaltsága és az egész alá rendeltsége; nő a correlatio, a kapcsolatosság a részek között, a minnek következtében az a változás, mely bármi okból bekövetkezik az egyik részen, valami változást fog előidézni az egész szervezeten, annak minden részén. Fokozódik az egésznek szabályozó (reguláló) érzékenysége, de csökken a helyreépítő, újjáalkotó (regeneráló) képessége, a miért némi kárpótlást csak a helyettesítő (compensáló) képesség nyújt.

Égészen így látjuk a társadalomban is a tagozódás és munkamegosztás menetét; látjuk a részeknek egymásra utaltságát s az egész boldogulásának szoros függőségét az egyes részek állapotától. De sajnos, nem észleljük ugyanily mértékben a társadalmi

összetartozandóságnak és egymásértvalóságnak átérzését a társadalom tagjaiban; nem látjuk az egész, a köz szolgálatának lelkes készségét s az egyéni érdekek önkényes alárendelését a köz érdeke alá. Az egymásrautaltság s az összetartozandóság azért mégis meg van, s a köz előbb-utóbb reá kényszeríti az egyedet, hogy szabadságának s érdekeinek egy részéről mondjon le. Csakhogy az összetartozandóságnak át nem érzése s az egyéni és osztályérdeknek a közérdek elé helyezése társadalmi betegségek százait, embermillióknak mérhetetlen szenvedéseit idézi elő.

A fejlődés önzetlen és pártoktól nem függő munkásainak kötelessége a socialis demokratsággal szemben is az, hogy annak gyakorlatában a továbbfejlődés, vagyis a magasabb erkölcs követelményeinek, nevezetesen a társadalmi összetartozandóság és kölcsönösség követelményeinek érvényt szerezzenek és az egyéni vagy osztályérdeknek a köz érdeke alá rendelését elősegítsék. A köznek, az egész társadalomnak okozott kár semmiféle osztályérdekkel nem menthető; s az osztályérdek nem jogosít föl senkit, sem embert, sem politikai pártot arra, hogy a társadalmi összetartozandóság parancsait figyelmen kívül hagyja. Úgy van az az élő szervezetekben s úgy kell lennie a társadalomban is, hogy minden zavar csak a részeknek kölcsönös alkalmazkodása útján szüntethető meg és minden továbbfejlődés is csak az összes tagoknak részvétele mellett következhetik be. Bármely résznek egyoldalú elhatalmasodása kórünet. Egészséges élet és fejlődés a társadalomban is csak kölcsönös/megértés, alkalmazkodás és a köz érdekének belátása árán lehetséges. Igaz, hogy a fejlődés akadályainak eltávolítása néha hirtelen és rendkívüli erőmegfeszítésre kényszeríti a továbbfejlődni akarókat- Forradalmakat tesznek elkerülhetetlenné azok, akik bizonyos részek érdekében gátat vetnek a többi részek s így az egész fejlődésének.

De ma még sok tekintetben a socialista pártok is olyanok, mint a gyermek: számítanak rá, hogy az fog engedni, a kinek több a veszteni valója, vagy az, a ki a köz javát inkább a szívében viseli. Tőlünk telhetőleg rajta kell lennünk, hogy, valameddig a forradalom elkerülhető, a socialista pártok szertelenségei enyhüljenek és ezáltal törekvéseiknek igazsága és jogosultsága könnyebben megérthetővé legyen azok előtt is, a kik ellen küzdelmeik irányúinak. Erre legjobb eszköz kiragadni a socialistákat jelenlegi fölfogásuk egyoldalúságából és társadalmilag megnevelni a munkásokat is. Nem tenni őket saját érdekeik árulójává, de meggyőzni őket arról, hogy a különböző társadalmi és nemzeti érdekek össze-

egyeztetése a saját legfőbb érdekük is. Eloszlatni lelkükben a gyűlöletet, hogy az emberi továbbfejlődés önzetlen munkásai a fejlődés ellenségeivel szemben mind egy táborban küzdhessenek. A szocialis demokratság tanaiban van sok socialis, társadalmias elem, de van sok antisocialis, társadalomellenes is. A társadalmi rend megjavításában érvényesülésre segíteni ama szocialis elemeket, de küzdeni az antisocialis elemek ellen s azoknak fokozatos kiküszöbölésében közreműködni: csak ez lehet s emberi továbbfejlődés minden igaz barátjának és elszánt munkásának álláspontja a socialistaság kérdéseiben.

A socialis demokrata tanoknak legantisocialisabb alkatrésze az a fölfogás, hogy az osztályharcz és az osztályharczczal való kikényszerítés az egyedüli módja egy jobb, azaz a munkások érdekeit teljesen kielégítő társadalmi rend megteremtésének. A legtudománytalanabb, szinte gyermekes pedig az anarchismushoz igen közel álló syndicalistáknak az a hite, hogy, hadat üzenvén a létező rendnek és bírálóat nélkül lerombolván belőle minden hozzáférhető, a jobb társadalmi rendhez már ezáltal is közelebb jutottunk, sőt a legfontosabb lépést tettük meg: a pusztá tagadással nem lehet bizonyítani, a rombolással nem lehet építeni. Sőt minden életnek s így a társadalmi életnek s ezzel a fejlődésnek legfőbb ismertető jele és elengedhetetlen föltétele a folyamatosság és a folytonosság lévén: e folytonosságnak minden megszakítása, a mire az osztályharcz diadala vezetne, tönkre tenné az eddigi fejlődésnek minden eredményét. Továbbfejlődés helyett, ha az élet diadalmaskodnék is a rombolás fölött, a társadalomnak megmaradt csonkjából legföljebb a lassú és kínos regeneratio következne be, s az ismét csak azokra az alakulatokra vezetne, a melyeknek maradványaiból a regeneratio kiindult: ha a Hydra nevű alacsonyrendű állatot szét-daraboljuk, minden darabja ugyanolyan Hydrává nő meg, aminő volt az a szét-darabolás előtt. Franciaországban is csak a régi önkényuralom alakúit ki ismét abból, a mit a nagy forradalom életre képesen meghagyott. Az ember maga nem vethet új emberiséget; új emberiség nem jöhet, de fejlődhetik és bajjaiból ki-gyógyulhat a meglévő.

Nem fűzöm tovább e fejtegetést; hiszen ezúttal csak az volt a czélom, hogy kimutassam, mennyivel inkább megfelel a fejlődés törvényeinek s egy magasabbrendű szervezetben megnyilatkozó törvényszerűségeknek a társadalmi átalakulásnak socialis irányzata, mint az individuális törekvések, bárha azok nem egyes emberek, hanem egész osztályok törekvései is.

Minden továbbfejlődésnek legelső föltétele az élőlények illető

fajának életbenmaradása. Az emberi fejlődésnek is nagy érdeke az egyes nemzetek fönmaradása a maguk különös mivoltában; ha a gyöngébbet elnyomja és megsemmisíti az erősebb, ezáltal csak az emberi továbbfejlődés biztosítékai fogynak. A továbbfejlődésnek első föltétele az életbenmaradás lévén, mindaz, ami biztosítéka az életbenmaradásnak, biztosítéka a fejlődésnek is. Életbenmaradás pedig nincs egészség és nincs alkalmazkodó képesség nélkül. A faj egészsége és alkalmazkodó képessége nem azonos. Lehet a faj hatalmas és virulhat az egészségtől, mégis elpusztítja a körülmények megváltozása, ha nincs meg benne az alkalmazkodó képesség. Egészséges az a faj, mely a születők közül kiválogatódott legjobb egyedekből, és alkalmazkodásra képes az, mely a legváltozatosabban alkotott egyedekből áll. Jó oldala a socialismus alapján fölépült társadalomnak, mely minden tagját egyaránt megbecsüli és a közös munkából kivett része szerint értékeli, az, hogy minden tagjának megadja a legkedvezőbb életfeltételeket; de rossz oldala, hogy nem válogatja ki a jobbat és nem selejtezi ki a kevésbé kívánatosat, mert mindenik tagját megóvja attól a kérlelhetetlen versenytől, mely csak a legjobbak megmaradását engedi meg. Se gíthet ezen is egy, a mainál sokkal magasabbrendű társadalmi fölfogása az erkölcsnek, mely a szaporodást, utódok állítását nem az egyén kényelme és önzése, hanem a faj javításának parancsai szerint fogja szabályozni.

A mai erkölcsök, éppen a socialis irányban leginkább előrehaladott két állam, Franciaország és az Északamerikai Egyesült Államok tanúsága szerint, szabadjukra hagyva, csak az elnéptelenedéshez juttatnak, tehát a továbbfejlődés első föltételét, az életbenmaradást tagadják meg, mert a fogyó lélekszám a növekvő anyagi jólét ellenére is a testi és lelki alkotás elfajulásához vezet. Ez csak azt mutatja, hogy gazdasági téren sokkal nagyobb haladást tett a socialismus, mint erkölcsi téren. Pedig az átalakulásnak, melyet munkál, mindkét téren lépést kellene tartani. Gazdaságilag immár socialis irányban alakuló mai társadalmaink legtöbb visszássága onnét van, hogy a szocializmus mögött az erkölcsi socialismus messze elmaradt. Az együttes, collectivus termelés magától nem ogyja megteremteni a collectivus erkölcsöt is. Annak, a ki magát anyagiakban alárendeli a közösség parancsának, lelkileg alá kellene rendelnie a közösség érdekeinek. Igen fejletlen gondolkodásra vall ebben a tekintetben *Laveleye*-nek egy mondása, hogy „a mily mértékben gyarapszik az, a mit polgárosultságnak (civilisatiónak) szoktunk nevezni, úgy gyöngülnek a kegyelet ér-

zései s a családi kötelekek és annál kevésbé irányítják az emberek cselekvéseit; ez a valóság oly általános, hogy benne a társadalmi fejlődés törvényét kell látnunk jellemző példája ez a fölfogás annak, miképen tévesztik össze magával a fejlődéssel a fejlődés betegségeit, azokat az elfajulásokat, melyek az élőlények fajait, s így a nemzeteket is, főleg fejlődésük magasabb fokain támadják meg. Vannak a társadalmaknak gyermekbetegségei is; reméljük, hogy az az elfajulás, mely a kegyelet s a családi érzés tompulására vezet, még nem a társadalom aggkorának betegsége.

Ez ellen a betegség ellen hiába küzdenénk gazdasági eszközökkel ; a jólét többnyire csak növeli a bajt. A leiek betegségeit csak lelkiekkel gyógyíthatjuk: az együttes, a társas erkölcs fejlesztésével. Nemcsak gazdagabbá, lelkileg nemesebbé is kell tenni az emberiséget. Való ugyan, hogy az egyes ember nemesítése által is nemesítjük az emberiséget; de nem elég az egyes ember nemesítésére szorítkoznunk. Azzal a mit erről még mondani kívánok, be is fogom fejezni előadásomat és egyben röviden össze is foglalom annak lényegét.

Beteg társadalom is állhat magukban és egyenként nemes emberekből. Mert a társadalom nem adódik csak úgy egyszerűen az egyes emberekből, Az nem mozaik, hanem szerves valami. A társadalom kezdődő kialakulásában talán nagyobb része van a közös származású emlékek együtt maradásának, mint a különböző helyekről összekerültek czélzatos csoportosulásának. Az embereket az egy másrautaltság érzete kényzseríti, első felső sorban az együtt maradásra; ez a társadalmak létrejöttében az elsődleges tényező, nem pedig emberek társulása bizonyos czélok elérhetése végett. Az utóbbi csak másodlagos; de éppen azért nyilvánvalóbb. És éppen azért rejtettebb az előbbeni, mert elsődleges. A testi szervezetek sem sejtek társulása által jönnek létre; létrejöttükben nem a másokkal társuló sejt az elsődleges tényező s a magasabbrendű szervezet a másodlagos. Elsődleges a szervezet egysége a fejlődé^ kezdőfokán is, és másodlagos a sejtekre tagolódás. A szervezetnek, mint egésznek, tulajdonságai nem az egyes sejtek tulajdonságaiból tévődnek össze. Ellenkezőleg a szervezet, mint egész, szabja meg a benne lévő különböző sejtek helyét és tulajdonságai L Az egyes ember helyét is a társadalom szabja meg; az ad néki olyan tulajdonságokat, melyek a magános emberben sohasem volnának meg. Az embereknek egyéni tulajdonságaikon kívül vannak együttes, collectívus tulajdonságaik is, és az egész társadalomra való hatásnak az eszközei is mások mint amelyekkel az egyes embert

művelhetjük. Aki csak az egyes embert nézi, az sohasem fogja látni a társadalmat, és társadalmi továbbfejlődés csak az együttesség útján, a legtágabb értelemben vett socializmus alapján lehetséges.

Akik a fejlődést akarjuk szolgálni, nekünk a társadalmat kell figyelniünk, a társadalmi törvényszerűségeket tanulmányoznunk, mert csak így, s nem az egyes ember által lehet elegendő hatásunk a társadalomra. A társadalom útján, a jobb, igazságosabb társadalmi berendezkedés által nagyobb hatással lehetünk az egyes emberre is, mint az egyes ember útján a társadalomra: a gazdasági berendezések által gazdaságiakban, erkölcsi berendezések által erkölcsiekben. Hogy a kellő intézmények valóban kialakulhassanak, minden művelt embernek foglalkoznia kell a nagy társadalmi kérdésekkel, sőt, első sorban azokkal kell foglalkoznia. Ezért nem merülhet ki a legjobbak tevékenysége sem mindig csak az egyes emberre, bármily nagy számú egyes emberre, ható jótékonytságban, az egyes ember anyagi, szellemi és erkölcsi istápolásában. Az alamizsa nem fog soha jobb társadalmi rendet teremteni, de a jobb társadalmi rend fölöslegessé teszi az alamizsnát. És lelki alamizsna marad a jobbak erkölcsi hatása is embertársaikra, ha a társas erkölcs uralmát is nem biztosítják intézmények.

